

Уладзімер Сядура-Глыбінны

*Я на мосьце жыву.
У спакоі.
Ён смалой і вадою
прапах.
Дзьве дарогі
сьлядоў не загояць
І на мосьце
пярэйдуць у шлях.
Галіна Булыка*

У лютым 1976 году, як-бы асэнсоўваючы пражытыя гады, Уладзімер Сядура склаў дакумэнт у сувязі з атрыманьнем чарговага навуковага званьня.

Рэнсэальерскі палітэхнічны інстытут
Біяграфічныя звесткі й прафэсійныя абавязкі

Імя, прозьвішча: Уладзімер Сядура

Адукацыя: Менскі пэдагагічны інстытут, 1930;
Ленінградскі ўнівэрсітэт, 1939;
Акадэмія навук, Менск, 1941.

Займаемыя пасады:

Выкладчык замежных моваў, ІРА, Інгальштадт, Германія, 1945-1951;

Пазаштатны супрацоўнік Радыя «Вызваленне», 1951-1959;

Навуковы супрацоўнік Дасьледніцкай праграмы па вывучэнню СССР, Калюмбійскі ўнівэрсітэт, 1951-1959;

Асістэнт прафэсара (1959), прафэсар (1962)
Рэнсэсальерскага палітэхнічнага інстытуту.

Сфэры зацікаўленьня: Дасьледаваньне беларускага мастацтва, тэатру й драмы;

Дасьледаваньне творчасці Ф. Дастаеўскага;

Дасьледаваньне творчасці А. Салжаніцына.

Найважнейшыя працы:

Доля беларускае культуры пад Саветамі. Мюнхэн, 1958;

Достоевсковедение в СССР. Мюнхен, 1955;

The Byelorussian Theater and Drama. New York, 1955;

Dostoevski in Russian Literary Criticism. NY, 1957;

The same, second edition, NY, 1969;

Dostoevski in Russian Emigre Criticism. Belmont, 1975;

Dostoevski's Image in Russia Today. Belmont, 1975;

Dostoevski in Russian and World Theatre. North Quincy, 1977;

Soviet Literature During the Last seven years. NY, 1960.

Прафэсійныя аб'яднаньні:

Беларускі інстытут навукі й мастацтва, з 1952;

Амерыканская асацыяцыя настаўнікаў славянскіх і ўсходне-еўрапейскіх моў. Віцэ-прэзідэнт Нью-

Джэрсійскага аддзяленьня, з 1960;

Віцэ-прэзідэнт Паўночна-Амерыканскага таварыства
Дастаеўскага, з 1970.

Навуковыя ступені і званьні:

Доктар філялягічных навук, 1941;

Прафэсар, 1962;

Ганаровае званьне доктара Народнага ўнівэрсітэту

Амерыкі, 1973;

Заслужаны прафэсар, 1976.

Дадатак:

Як сьведчаньне прызнаньня дасягнутага ў галіне літаратуразнаўства ўключаны ў даведнікі: «Хто ёсьць хто ў амэрыканскай адукацыі», 1965; «Хто ёсьць хто на Ўсходзе», 1969; «Слоўнік інтэрнацыянальных біяграфій», 1970; «Выдатныя амэрыканцы XX стагодзьдзя», 1976.

Лічаныя старонкі тэксту, а за імі -- гады і дзесяцігодзьзі няпростага і нялёгкага жыцьця...

Ілья Сядура, карэнны мянчук, на пачатку 1910 году пабраўся з Марыяй Шабан, сялянкай зь вёскі Лагаўская Слабада Ігуменскага павету Меншчыны, якая з маладых год зазнала горыч службы ў чужых людзей. У гэтай сям'і 10 сьнежня па-старому (24 дня па-новаму) стылю 1910 году нарадзіўся сын Уладзімер. Сям'я ўвесь час жыла на Стара-Віленскай вуліцы ў доме 50/12, на Старажоўцы. Там, дзе Менск, бадай, да самага апошняга часу захоўваў сваю некранутасьць: старыя дамы з ваканіцамі, глухія высокія брамы, сады, прысады бэзу, яшчэ непарушаныя могілкі. Рака Сьвіслач празрыстым струменем агінала Татарскія агароды. Яшчэ існаваў Татарскі мост, можна было пайсьці на пляц супраць былое духоўнай сэмінарыі, прыхаванай ліпамі, дзе льга было сустрэць багата рознага люду. У будынках, што належалі калісьці сэмінарыі, спыняліся вайскоўцы розных армій, розных краін. У першую акупацыю стаялі немцы. Чамусьці запамнілася, як бацька хаваўся ў прыбіральні ад нямецкіх патрулёў, што хадзілі па хатах, забіралі мужчынаў на прымусовую працу. У тую зіму 1918 году, калі нямецкія абозы сыходзілі зь Менску, першы раз пайшоў у школу. Улада мянялася. Прышлі Саветы, за імі -- палякі...

А пакуль што жыцьцё яго ішло так, як і ў ягоных пагодкаў. Улетку ўжо з раніцы сядзеў на беразе ракі з вудай ці кунаў жаўверскіх коней, каб пасыла вярхом праехаць праз увесь горад аж да самых кашараў. Бяз білета на вадзе пад дашчатай загародай прабіраўся да купальні, якую штогод гэбрай Куська будаваў на Сьвіслачы. Дармова гушкаўся на арэлях Зялёнкі й заўсёды пазьбягаў ягонай пугі. Або разам зь сябрам, крыху старэйшым ад яго, таксама рыбаком-аматарам Сьцёпкам, выбіраўся за горад -- у Зарэчча пад Ратамкай або ў Ясьнінку за Крушчамі -- нанач лавіць рыбу.

У былой духоўнай сэмінарыі часам ладзіліся лекцыі для курсантаў вайскавай школы, тэатральныя відовішчы, на адным зь

якіх ён упяршыню пазнаёміўся з вандроўным тэатрам Уладыслава Галубка. Наагул хлапчук шмат чым цікавіўся: маляваў, гадзінамі праседжаў у бібліятэцы на былой Аляксандраўскай, пачаў вучыцца граць на скрыпцы, а крыху пазьней захапіўся радыёмайстраваньнем, збіраў дэтэктарныя радыёпрыёмнікі, больш складаныя лямавыя апараты. На радыё вывучыў мову эсперанта -- і марыў аб кантактах з Эўропай.

З часам усе гэтыя захапленні саступілі новаму -- літаратуры, калі Уладзімер пачаў вучыцца ў Педагагічным тэхнікуме імя Ёсевалада Ігнатоўскага. Нанэўна, гэта ня было выпадковасьцю. Яшчэ ў Першым Менскім прыхадскім чатырохклясным вучылішчы на былой Аляксандраўскай вуліцы, а пазьней у 15-й беларускай сямігадовай школе, якую скончыў у 1927 годзе, настаўнікі абудзілі цікавасьць да беларускай і сусьветнай літаратур. Кузьма Стрыгун, выкладчык беларускае мовы й літаратуры, Поляк, Сокал, выкладчык заходне-еўрапейскіх літаратур, дырэктар школы й вучыцель гісторыі Каўпак, Міцкевіч, Замбржыцкі давалі ня толькі агульна-адукацыйныя веды, але й трывалую літаратурную падрыхтоўку.

Менскі педагагічны тэхнікум быў, як вядома, адным з тых асьветніцкіх і адукацыйных асяродкаў, куды на працягу гадоў прыцягвалася таленавітая моладзь і дзе таленавітыя настаўнікі вучылі любіць сваю краіну. Любіць і ведаць. Менавіта з выхаванцаў такіх «калысак» выходзілі тыя, што становіліся гонарам нацыі. Ненадобныя адзін да аднаго, рэалісты й рамантыкі, рацыяналісты й фантазёры, лятуньчыкі й скептыкі, - - усе яны былі аб'яднаныя ідэяй служэньня Незалежнай Бацькаўшчыне. Яны мелі ўсё, каб жыцьцё спрыяла ім, -- талент, працавітасьць, маладосьць, творчае парываньне. Іхні ранні ўзыход абяцаў новае адраджэньне беларускай культуры, можа, больш значнае за «нашаніўскае», -- «узвышэнскае»... Але толькі адзінкам пашанцавала рэалізаваць сябе...

«З восені 1927 году я ўжо быў студэнтам Менскага педагагічнага тэхнікуму імя Ёсевалада Ігнатоўскага. Тут неўзабаве я пачуў пра студэнтаў-пісьменьнікаў Максіма Лужаніна, Сяргея Дарожнага, Віктара Казлоўскага, Пятра Глебку. Праз гады да гэтае кагорты далучыліся новыя студэнты -- паэты і празаікі: Лукаш Калюга, Сяргей Астрэйка, Гайка, Гінтаўт, Сяргей Русаківіч, Язэп Лешчанка, Уладзімер Гуцька і іншыя. Сярод настаўнікаў былі там і ведамыя ў беларускім руху або навуковай

актыўнасьцяй гэтка асобы, як Язэп Лёсік, Міхась Грамыка, А. Бялькевіч, Юлі Дрэўзін, Круталевіч і іншыя. Маім настаўнікам беларускае мовы быў шчыры беларус Антон Лёсік, Язэпаў брат»⁶³.

Потым, ужо на эміграцыі, чамусьці асабліва часта ўзгадваўся Юльян Дрэўзін -- невялічкі чалавечак, хударлявы, з вусамі нашаніўскага пісьменьніка Альберта Паўловіча. Ён ведаў, так здавалася, усіх дзеячаў асабіста і ў старыя часы нават размаўляў з царом Мікалаем Другім. Аўтар шэрагу артыкулаў ва «Узвышшы», «Полымі», «Маладняку», перакладчык на беларускую мову «Антыгоны» й «Фауста», выкладчык гісторыі й тэорыі музыкі, грэцкай, лацінскай моў, ён быў у 1935 годзе абвінавачаны ў нацыянал-дэмакратызме, мусіў пакінуць Менск і (парадоксы часу!) стаў выкладчыкам Маскоўскага ўнівэрсітэту.

Дыспуты і літаратурныя вечарыны, у якіх бралі ўдзел навучэнцы Белшэдтэхнікуму Андрэй Александровіч, Алесь Дудар, Паўлюк Трус, Сяргей Дарожны, Сьцяпан Ліхадзіеўскі, Антон Адамовіч, Рыгор Казак, Алесь Кучар, Міхась Блісьцінаў, жывілі і падмацоўвалі зацікаўленасьць літаратурай -- з'яўлялася жаданьне самому ўзяцца за асадку. Тады-ж Уладзімер пачаў друкаваць свае першыя літаратурныя спробы ў літаграфаваным часопісе «Крыніца», што выдаваўся Валерыем Мараквым. Нажаль, паспелі выйсьці толькі тры нумары, потым часопіс быў спынены.

Пазьней Уладзімер Сядура пасябраваў з паэтамі «Амсыціслаўскай пляяды» -- Зьмітраком Астапенкам і Юліем Таўбіным, зь якімі вучыўся ў Менскім пэдагагічным тэхнікуме (1929-1930 навучальны год), а потым -- на літаратурна-лінгвістычным адзьдзяленьні пэдагагічнага факультэту Беларускага дзяржаўнага ўнівэрсітэту (1930-1932 гг.). Быў час «Другога Адраджэньня» -- час надзей, час маладосьці, чалавечай і літаратурнай. «Бурапеніліся» ня толькі старонкі часопісаў, «бурапеніліся» сэрцы дваццацігадовых хлапцоў. «Сяргей (Астрэйка), чытаючы вершы, меў звычку падтрымліваць рукою правую сквіцу, каб прыхаваць дэфэкт свайго асобнага, губнога вымаўленьня цяжкага для яго гуку л'. Тады на дапамогу прыходзіў я, і мы ўдвох сугалосна і як мага галасьней, каб яшчэ

⁶³ Уладзімер Глыбіны. Паэта з Божай ласкі. Успаміны й роздум пра Язэпа Пушчу. Нью-Ёрк, 1979, б. 5.

больш пужаць тубыльцаў менскае ўскраіны, калацілі прастору ціхае ранічнае вуліцы, драўлянымі ходнікамі якое мы доўга любілі спацыраваць улетку і чытаць... чытаць вершы нашых улюбёных паэтаў». ⁶⁴

Былы студэнт Белпэдтэхнікуму Язэп Лешчанка, што стаўся на эміграцыі паэтам Міхасём Кавылём, прыгадвае той час: «Праз пару дзён я сядзеў за партай, слухаў лекцыі пра беларускую мову Антона Лёсіка, пра беларускую літаратуру -- Алесі Александровіч, пра "до"- "ре"- "мі"- "фа"- "соль" нейкага Яфімава, а пазней сьпяваў у хоры Тэраўскага, запісаўся ў літаратурны "кружок", дзе часта спрачаліся Алесь Кучар, Максім Лужанін і студэнты старэйшых класаў Ул.Сядура, Лукаш Калюга, Сяргей Астрэйка і іншыя. Я нікога зь іх блізка ня ведаў. Пасябраваў толькі з Сяргеем Русаковічам, які пісаў добрыя аповяданні, хваліў Калюгу і Астрэйку ды крытыкаваў Сядуру: "Ганарыцца наш "Бялінскі", што напісаў сказ даўжынёю ад Камароўкі да Старажоўкі". <...> Гэта былі неаглядыныя мройнікі. Бачылі яны сябе беларускімі Пушкінымі, Талстымі, Бялінскімі. У палітычных адносінах, асабліва беларуска-нацыянальных, -- недаросткі. Паверыўшы незваротнасьці сталінскай беларусізацыі, кінуліся гуляць з агнём. Чаго варта хоць такая дурніца, якая, бадай, і паслужыла ГПУ стварыць "Саюз Вызвалення Беларусі". Не памятаю хто, Астрэйка ці хто іншы, але дадумаўся "перахрысьціць" СВБ, напісанае на значку Саюзу Ваяўнічых Бязбожнікаў, на Саюз Вызвалення Беларусі. І канспірацыю прыдумалі: насіць значок не на штрыфелі пінжака, а пад штрыфелем». ⁶⁵

У 1929 г. Уладзімер Сядура пачаў друкавацца ў газэце «Савецкая Беларусь» і часопісе «Малодосьць». Пераважна гэта былі крытычныя зацемкі, агляды часопісаў, рэцэнзіі, сугучныя сваёй ваяўнічасцю агульнай настраёвасьці тагачаснай крытыкі. Напрыклад, у рэцэнзіі на першы нумар «Польмя» за 1930 год Сядура пісаў пра Паўлюка Шукайлу: «Верш Паўлюка Шукайлы "Акорды дзён" зьяўляецца яскравым прыкладам макулатурна-халтурнае "творчасці". Здаецца, ва ўсёй савецкай літаратуры за апошні год не зьявілася ў друку такога "образчыка" чванска-

⁶⁴ Уладзімер Глыбінны. Паэта з Божай ласкі, б. 80.

⁶⁵ Язэп Лешчанка. Успаміны. «Казённы дом і далёкая дарога». Запісы Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва, № 20, Нью-Ёрк, 1992, б.66-67.

дзяляцкай "творчасці", як "твор" "Акорды дээн" Паўлюка Шукайлы. І сапраўды, чаго толькі няма там. Тут вам і імкненне аўтара пачапіць на сябе ярлычок посьбіта футурыстычна-лефаўскае плыні беларускае літаратуры, тут і патугі ў канструктывісцкіх "вобразах" даць чытачу адчуць творчы пульс нашае рэканструкцыйнае эпохі, тут і высоўванне сябе барацьбітом з пэсымістычнымі ноткамі ў беларускай паэзіі, супроць эпігонства старых форм і г.д. і г.д.». («Маладняк», № 3, 1930, б. 140).

Здавалася, малады аўтар узяў правільны курс -- улавіў дух часу. Аднак ягоная першая «неасцыярожная» станоўчая ацэнка творчасці Міхася Зарэцкага, у прыватнасці «Падарожжа на Новую зямлю» (пасля разгрому ў «Звязьдзе»), ня толькі прынесла складанасці з далейшым друкаваннем, але й сапсавала адносіны з «Маладняком», сябрам якога Сядура стаў у 1928 годзе. Так, калі абмяркоўвалася пытанне аб прыёме ў БелАПП новых сяброў, Ілары Барашка выступіў супраць Уладзімера Сядуры як «апалагета буржуазна-кулацкага» «Узвышша», і той быў прыняты ў БелАПП толькі ў 1931 годзе.

Непаразумыні зь сябрамі «Маладняку» сталіся «першым званочкам». Сядура пачуў яго і, спрабуючы ўцячы ад няпрямнасцяў, з другога курсу Беларускага Дзяржаўнага Ёніверсітэту перавёўся ў Маскоўскі Ёніверсітэт. Але схвацца не атрымалася: калі ў 1933 годзе ў беларускай сталіцы пачаліся арышты, Сядуру прывезлі назад -- у Менск, у «Амерыканку», дзе ўжо знаходзілася большасць выхаванцаў Белпэдтэхнікуму. Пасля следства і допытаў Уладзімер Сядура разам з Уладзімерам Дудзіцкім, Зьмітраком Астаненкам, Сяргеем Русаковічам, Зьмітраком Віталіным, Максімам Лужаніным атрымалі -- хто па два, хто па тры гады -- свой тэрмін зняволення. Паўтара гады прайшлі ў канцэнтрацыйным лягерах, напачатку ў Новасібірску, потым у Марыінску, другія паўтара -- у Байкала-Амурскіх лягерах (горад Свабодны, пазней -- Тахтамыгд).

У жнівені 1935 г. Сядура быў вызвалены, перабраўся ў Сымфэропаль, бо прыгранічны Менск уваходзіў у спіс забароненых для пражывання гарадоў. Колькі месяцаў без работы вымусілі пераехаць у Гомель, дзе паслядоўна звольнілі з працы спачатку ў музэю, потым у школе. Добра, што загадчык Гомельскага аддзелу народнай асветы Татарчук даў паперу: «звольнены на ўласным жаданні». З такім дакумэнтам можна

было спрабаваць жыць панава, але за межамі Беларусі. Тады, разам са Зьмітраком Астапенкам, паехаў на Каўказ. Пасьля блуканьняў па Грузіі ды Азэрбайджане нарэшце аселі ў школах -- Уладзімер у Краснадары, а Зьмітрок -- у Новарасійску. Закончыўшы навучальны год, сябры зрабілі яшчэ адну спробу ўладкавацца й пераехалі ў Маскву. Менавіта тут увосень 1936 году Астапенку (разам з Таўбіным) зноў арыштоўваюць і перавозяць ў Менск, у турму НКВД, каб пасьля асудзіць на высылку, дзе Таўбін і памірае. Зьмітрок Астапенка дажыў да апошняе вайны, уцякаў спачатку з штрафнога батальёну, а потым з нямецкага палону і загінуў дэсьці ў Славакіі восеньню 1944 году.

Уладзімеру Сядуру пашанцавала. Ён зьехаў у Ленінград, дзе ў 1939 годзе скончыў філялягічны факультэт, а ў травені 1941 году пры Інстытуце літаратуры й мовы Акадэміі Навук БССР абараніў дысэртацыю і атрымаў ступень доктара філялягічных навук (дыплём ! 55 ад 5 чэрвеня 1941 г.). Зьдзіўляў сам факт абароны: пасьля рэпрэсій, у родным Менску, да таго-ж -- адразу доктар навук.

Чарговы наварот лёсу. 22 чэрвеня Сядура зноў быў арыштаваны, а ўначы з 24 на 25 ужо ішоў бальшак у натоўпе такіх самых арыштантаў на Чэрвень. Менск гарэў, страляніна мацнела, і толькі ўсеагульная разгубленасьць дазволіла Ўладзімеру ўцячы. Ён вярнуўся назад, у свой «каханы горад», праз некалькі дзён заняты новым акупантам...

Рэдакцыя часопісу «Новы Шлях», як паведамлялася на апошняй балонцы кожнага нумару, знаходзілася быццам-бы ў Менску, на вуліцы Рагнеды (даваеннай Рэвалюцыйнай), у доме № 2, на трэцім паверсе. На самой справе, часопіс выдаваўся Паўночным аддзелам нямецкай арміі ў Рызе, цэнтры Райхкамісарыяту. Ідэя выдаваць часопіс на беларускай мове належала акупацыйным уладам, якія пераканаліся, што расейскамоўны «Новый Путь» не надаецца для Беларусі. Адтуль, з Рыгі, улетку 1942 года зьвярнуліся да нямецкіх уладаў на Беларусі з прапановай знайсці рэдактара. Прапанова, у сваю чаргу, была «спушчана» да беларускага актыву, які, пасьля абмеркаваньня, назваў Уладзімера Сядуру-Глыбіннага.

Напачатку часопіс рэдагаваў латыш А. Клішан, ня вельмі зацікаўлены ў неспрэдна беларускіх матар'ялах, якім адводзілася

прыкладна чатыры старонкі ўсяго нумару. З часам Сядура з «адказнага рэдактара беларускага выдання» стаўся галоўным рэдактарам часопісу, і беларускіх матар'ялаў набольшала. У Рыгу перабраўся зь Менску і Альфрэд Радзюк (Алесь Салавей). Адначасна зь ім супрацоўнікам рэдакцыі стаўся і Ўладзімер Брылеўскі. Яны з жонкай уцяклі з этапу ў Нямеччыну і схаваліся ў Вільні, пра што ў лісьце да Сядуры паведаміў Янка Шутовіч. Пасьля пэўных захадаў Брылеўскія атрымалі неабходныя дакумэнты й пераехалі ў Рыгу.

Часопіс быў, як для ваеннага часу, надзвычай добра ілюстраваны фатаздымкамі з уласнага архіву рэдакцыі (нават меўся адпаведны разьдзел: «З фота-камэрай на сьвечу», дзе зьявіліся краявіды Беларусі, Нямеччыны, Кітаю, Тыбету), каляровымі малюнкамі; меліся асобныя рубрыкі: беларускага гумару, вывучэньня моў, «джыу-джыцу -- сродку абароны». Натуральна, у першыя год-два пераважалі матар'ялы, прысьвечаныя Нямеччыне, уменьню ўсё рабіць па-нямецку -- абсталёўваць кватэры й вучыцца, маляваць і плённа працаваць.

Паступова прапагандовы матар'ял саступаў месца беларускаму. Асноўная ідэя яго -- культурная спадчына беларусаў. Гісторыі, мастацтву, культуры Беларусі прысьвечаны шматлікія артыкулы Ўладзімера Сядуры: «Залаты век», «Беларуская мова ў гісторыі Беларусі», «Беларускі дзяржаўны муж -- Лявон Сапэга», «Беларускія паясы», «Менскі Белпэдагэнікум», «Адраджэньне беларускай нацыянальнай вопраткі», «Лёс менскіх цэркваў», «Паэт вялікай культуры Ўладзімер Жылка», «Аляксей Туранкоў -- беларускі кампазытар» і іншыя.

«У свой час, -- пісаў пазьней Сядура, -- ня маючы пад бокам дастатковай колькасьці супрацоўнікаў, я часта амаль што цалкам запаўняў балонкі "Новага Шляху" собскімі матар'яламі. Але, каб не рабіць уражаньня, што часопіс робіцца адным чалавекам, я ня ўсё падпісваў собскім прозьвішчам, часам зусім даваў бяз подпісу, а шмат матар'ялаў падпісваў рознымі маімі псеўданімамі, накшталт У. Глыбінны, У. Сьвіславіцкі, Віктар Шабуневіч і іншымі». *(Зь ліста Уладзімера Сядуры да Вітаўта Тумаша ад 15 сакавіка 1947 году)*

Актыўным супрацоўнікам часопісу быў і Кастусь Езавітаў, яму належаць публікацыі: «Беларускі мастак -- Пётра Мірановіч», «Беларуская нацыянальная вопратка», «Напярэдадні

100-годзьдзя беларускага тэатру», «Беларускія папшавыя карткі», «Сьвята Купалы», «Недрукаваныя вершы Максіма Багдановіча». Ягоны артыкул «Вітаю цябе, Наваградская моладзь» быў прысьвечаны часапісу «Покліч» Беларускай настаўніцкай сэмінарыі ў Наваградку.

Часта друкаваўся кампазытар М. Шчаглоў, змяшчаліся вершы Алесь Салаўя, Уладзімера Дудзіцкага, Ларысы Геніюш, Вольгі Таполі, Анатоля Іверса, Янкі Золака і многіх іншых. Тут былі надрукаваныя ўспаміны «З жыцьця Язэпа Лёсіка» ягонага брата Антона, «Страшны год» Ю. Монвіда (Ф. Аляхновіча), ягоныя-ж «У лясным гушчары», «Круці, ня круці -- трэба памярці», пераклады з Райнэра Рыльке.

Трэба сказаць, што такія артыкулы як «Беларускі Нэстар. А. Сапуноў» С. Сахарова ці «Акадэмік жывапісу прафэсар М. П. Багданаў-Бельскі» В. Вэгэнава ці «25 год Віленскай беларускай гімназіі» Р. Мароза (артыкул з партрэтамі Б. Тарашкевіча, М. Косьцевіча, А. Сакаловай-Лекант, А. Неканды-Трэпкі, кс. Ад. Станкевіча, М. Кахановіча, Р. Астроўскага, Ф. Грышкевіча), і некаторыя іншыя, ня вылучаліся ні асаблівай глыбінёю, ні новымі ідэямі і фактамі. Аднак, верагодна, рэдактар і ня ставіў падобнай задачы: большасьць імёнаў і фактаў была забаронена на Беларусі за Саветамі, і таму ўжо само вяртаньне іх чытачу бачылася справай неабходнай. Да таго-ж асьветніцкая накіраванасьць публікацыяў была надзённай: не хапала падручнікаў у школах, а выдаць у той час беларускую кнігу было даволі праблематычна.

У кожным нумары падавалася інфармацыя зь беларускага жыцьця:

«У ліпені гэтага году Беларусь адзначала дзьве юбілейныя даты: 80-я ўгодкі пэрыядычнае беларускае прэсы (з дня выхаду ў 1862 г. першай беларускай газеты "Мужыцкая праўда" Кастуся Каліноўскага) і першую гадавіну з дня выхаду ў свет "Беларускай газеты" ў Менску (першы нумар выйшаў 27 ліпеня 1941 г.). Апошнія цяпер выходзіць тыражом у 50 тысяч экзэмпляраў два разы на тыдзень. Акрамя менскіх выданьняў "Беларуская Газэта" й "Голас Вёскі", беларускія газеты цяпер выходзяць у Бэрліне -- "Раніца" й "Беларускі Работнік", у Баранавічах -- "Баранавіцкая Газэта", у Беластоку -- "Новая Дарога", у Віцебску -- "Беларуская Старонка", у Вільні -- "Беларускі Голас" ды ў некаторых іншых гарадох Беларусі».

«Зь ініцыятывы групы пад кіраўніцтвам Сп. М. Панькова зь Дзвінску падрыхтоўваецца да друку Беларускае Народнае Энцыклёпэды. У Энцыклёпэды будзе разгледжана 50-55 тысячаў словаў і паняццяў з дадаткам 7000 здымкаў і малюнкаў, картаў, дыяграмаў, картаграмаў, табліцаў і гістарычна-літаратурнай храналёгіі».

«У Слоніміскі музей ад дня адкрыцця музея 11.10.1942 да 17.07.1943 г. прададзена 3161 білет».

«Беларускі Музей у Вільні, які ад 1921 г. змяшчаўся ў Базыльскіх Мурах пры Вострабрамскай 9, ад 27 студзеня 1944 г. знаходзіцца ў новым памяшканні -- Вільня, вул. Сьв. Ганны, 4 (у будынку былой Акадэміі мастацтваў)».

«У Бабруйскай акрузе працуе 480 школаў, у якіх выкладае больш за 2000 настаўнікаў».

«Віцебск, Лепель, Полацак, Сянно, Бешанковічы й Чашнікі дагэтуль абслугоўваліся "Віцебскай Староўкай" -- невялічкім дадаткам да віцебскае газеты. Рост колькасці чытачоў давёў да стварэння самастойнае газеты "Беларускае Слова" на 4-х балонках вялікага фармату».

«У Менску выходзіць часопіс пад назовам "Беларускае школа". Часопіс шмат дапаможа ў замене падручнікаў, якіх яшчэ не стае і змяшчае на сваіх балонках шмат дапаможных матар'ялаў для школы».

Артыкулы Сядуры з «Новага Шляху» і зь іншых беларускіх выданняў склалі кнігу «Беларускае мастацтва», якая ўжо ў 1944 годзе пачала друкавацца ў Менску, але ваенныя падзеі перарвалі працу над ёй, як і над дзвума іншымі кнігамі: зборнікам публіцыстыкі «Жыве Беларусь!» і даследаваньнем «Беларускі тэатр». Апошнія дзве кнігі былі набраныя ў Рызе, але не паспелі выйсці з-за падзеяў на фронце. Не атрымалася выдаць іх пазней і ў Празе Чэшскай; з часам большасць падрыхтаванага матар'ялу загінула, рэшта й да сёння ў архіве. Была спроба надрукаваць пазней кнігу ў Бэрліне, але й тут не атрымалася з прычыны імгненнай дэвальвацыі маркі. Бадай што адзіным здабыткам тых часоў стаўся зборнік «Беларускае народнае культура» (Ватэнштэт, 1946), які аб'яднаў артыкулы У. Глыбінага, К. Езавітава, М. Шчаглова, пераважная большасць якіх друкавалася ў часопісе «Новы Шлях».

Інакш склалася творчае жыццё Уладзімера Сядуры на зямлі Вашынгтона, куды ён пераязджае зь лягеру ДП у кастрычніку 1951 году. Зь першых дзён ён уключаецца ў Амэрыканскую дасьледчую праграму па вывучэньню СССР, у выкладчыцкую работу, не пакідаючы літаратурнай працы. Адначасова Сядура шмат увагі аддае лекцыям і артыкулам, прапагандуючым беларускую культуру. І калі ў горадзе Трой, побач сталіцы штату Нью-Ёрк Олбані, на беразе Гудзону, ён набыў сабе дом, дык тут у 1963 г. распачынае сваю дзейнасьць Беларуска-Амэрыканскі літаратурна-навуковы цэнтр. Ажыццявілася даўняя мара -- займець сваю друкарню, сваё выдавецтва. Яшчэ напачатку 1961 г. Сядура пісаў да Аляксандра Асіпчыка: «Выдавецтва "Бацькаўшчына" займаецца перавыданьнем нашых клясыкаў або перадрукоўвае творы савецкіх аўтараў, як гэта было з выданьнем аповесці "Дабрасельцы" А. Кулакоўскага. А арыгінальнае новае літаратуры яно ня выдала аніводнае кнігі. Каб гэтак рабіла калісьці выдавецтва "Нашае Нівы", перадрукоўвала-б толькі клясыкаў XIX ст., дык мы на сяньня ня мелі-б ні Янкі Купалы, ні Якуба Каласа, ні Максіма Багдановіча, ні Максіма Гарэцкага, ні Зьмітрака Бядулі, ні Цішкі Гартнага, ні Алеся Гаруна, ні Ядвігіна Ш., ні іншых, бо яны тады не пабачылі-б сьвету. Ня было-б, фактычна, тады й руху нашаніўскага. Але, дзякуй Богу, нашаніўцы былі разумнейшымі ад нашых выдаўцоў, яны хаця-ж і выдавалі творы Дуціна-Марцінкевіча і Ф. Багушэвіча, але не забываліся на найважнейшую задачу -- даваць дарогу новым пісьменьнікам, дзякуючы чаму і высунуліся нашы цяперашнія клясыкі, пералічаныя вышэй». *(Зь ліста да Аляксандра Асіпчыка ад 26 лютага 1961)*

Беларуска-Амэрыканскім літаратурна-навуковым цэнтрам у 1964 г. была выдадзена кніга аповесцяў і апавяданьняў У. Глыбіннага «На Берагох пад Сонцам» -- адна зь нешматлікіх кніг мастацкае прозы беларускіх пісьменьнікаў на эміграцыі, дзе зроблена спроба паказаць нейкія моманты жыцця звычайнага беларускага эмігранта на амэрыканскай зямлі. Праўда, калі характары «амэрыканскіх» беларусаў атрымаліся пераважна хадульнымі, то ў постаці Міколы Ворнага з апавяданьня «Дародных берагоў» усе пазналі Кузьму Чорнага. Тое, ранейшае жыццё, нават вельмі даўняе, было ўсё-ж больш блізкае і больш разумелае.

Сядура імкнецца супрацоўнічаць з самымі рознымі беларускімі суполкамі: у бібліятэцы «Беларускай Думкі» ў 1963 г. выходзіць ягоная кніга «Смаленшчына -- адвечная зямля беларускага народу»; у Лёндане (выдавецтва «Божым Шляхам», 1972 г.) -- «На Сьвятой Зямлі». Кніга сталася вынікам вандроўкі аўтара ў Іерусалім: «Летапісцы княжнага града Полацку адзначаюць асаблівую славу таго места, што ўзгадаваў такую слаўную дачку, "нявесту Хрыстову", прападобную Сьв. Еўфрасінію Полацкую. Ейны шлях з княжнага Полацку ў далёкую Сьвятую Зямлю і Сьвяты град Ерусалім заўсёды быў і будзе на вякі вечныя пуцяводнай зоркай для ўсіх тых, хто прагне адвёдаць пакутную радзіму Хрыста. З гэтай думкай не разлучаўся і наш беларускі паломнік, які пасля 799 гадоў пасля Сьв. Еўфрасініі прайшоўся ейнымі шляхамі на гарачай Палястынскай зямлі»⁶⁶.

У 1979 г. у Нью-Ёрку выходзіць кніга «Паэта з Божай ласкі. Успаміны і роздум пра Язэпа Пушчу (1902-1964)».

Не пакідае У. Сядура й літаратуразнаўчую дзялянку. У 1958 г. у Мюнхэне ў Інстытуце для вывучэньня СССР друкуецца ягоная кніга «Доля беларускае культуры пад Саветамі» -- своеасаблівы мартыралёг беларушчыны, дзе на багатым фактычным матэрыяле з улікам малавядомых фактаў аўтар абгрунтоўвае сваю пэрыядызацыю беларускае культуры:

1. Пэрыяд адноснага рэнэсансу (1920-1929 гг.).
2. Пэрыяд змаганьня партыі з беларускім нацыяналі-дэмакратызмам і нацыянальнымі ўхіламі ў культуры (1930- 1940 гг.).
3. Пэрыяд вымушаных уступак нацыянальнай культуры ў часе вайны (1941-1946 гг.).
4. Пэрыяд ждаўскай рэакцыі й кананізаваанай сталінскай іканаграфіі (1946-1953 гг.).
5. Пэрыяд замены сталінскай кананізацыі культам партыі і Хрушчова ад 1953 г. да нашых часоў.⁶⁷

Сядура пераканальна раскрывае прычыны, як ён называе, «адноснага рэнэсансу беларускай культуры» ў 20-я гады, немалых посьпехаў, дасягнутых у розных галінах культуры, наказвае, зь якім даверам адгукнулася раскіданая па ўсім сьвеце беларуская

⁶⁶ Уладзімер Глыбіны. На Сьвятой Зямлі. Лёндан, 1972, б. 5.

⁶⁷ Ул. Глыбіны. Беларуская культура й таталітарызм. «Беларуская Думка», № 3, 1961, б. 5.

інтэлігенцыя на адозвы накшталт той, што была прынятая Другім Усебеларускім Зьездам Саветаў: «Таварышы ўраджэнцы Беларусі: навукоўцы, літаратары, школьныя, дашкольныя працаўнікі, наагул культурныя дзеячы! Вашая вызваленая Бацькаўшчына кліча Вас да сябе. <...> Магчыма, вам прыйдзеца на пачатку цярыць нястачы, нявыгоднасьць і нягоды, але працоўныя масы Беларусі <...> не забудуць тых, хто нажадаў зрабіцца ўдзельнікам іхняй творчасці, данамагчы ім выкаваць сьветлы меч іх новай культуры».⁶⁸

З розных мясыцінаў вярталіся тады дзеячы культуры. Сядура расказвае пра тых, што прыбылі з Адэсы: гэта Сьцяпан Некрашэвіч, Антон Бяліцкі, Пётра і Юльян Ілючонкі, праф. М. Пятуховіч, Міхал Грамыка, Яўген Аляхновіч і іншыя.

Зь веданьнем дакумэнтаў і дакладнасьцю непасрэднага ўдзельніка падзей расказвае аўтар пра разгром беларускай культуры пад лёзунгам барацьбы з нацыянал-дэмакратызмам. Прыведзеныя сьпісы арыштаваных дзеячаў уражваюць і сёньняшняга чытача. Ня ўсё ў кнізе аднолькава каштоўнае, але гэтыя першыя разьдзелы захоўваюць сваю надзённасьць, фактычную і навуковую вартасьць.

Найбольшы рэзананс у англамоўным навуковым асяродзьдзі атрымала дасьледаваньне Сядуры «Беларускі тэатр і драма», што пабачыла сьвет на ангельскай мове ў 1955 годзе. Кніга мае 500 балонак, шмат ілюстрацый, вялікую бібліяграфію. У ёй раскрываецца гісторыя беларускага тэатру ў дыяхраніі -- называюцца розныя студыі, іхні рэпэртуар, аналізуюцца ўсе галоўныя п'есы, творчыя мэтады настаноўшчыкаў, даецца агляд жыцця й дзейнасьці найбольш вядомых рэжысэраў, актораў і драматургаў.

Першы разьдзел кнігі прысьвечаны разьвіцьцю беларускага тэатру з часоў сярэднявечча, прасочваюцца сувязі з Захадам. Гэтая частка грунтуецца шмат у чым на кнізе Францішка Аляхновіча «Беларускі тэатр» (Вільня, 1924). Найбольш сур'ёзныя знаходкі аўтара былі пераважна ў дасьледаваньнях БДТ-1 й БДТ-2, тэатра Галубка. На канкрэтных фактах кніга выяўляе ролю тэатру ў культурным і палітычным жыцьці Беларусі. Узбагачаюць змест цікавыя гістарычныя замалёўкі накшталт

⁶⁸ Уладзімер Глыбіны. Доля беларускае культуры пад Саветамі. Мюнхэн, 1958, б. 13.

такой: у 1925 годзе адбываўся плебісцыт наконт далучэння Гомельскага раёну да БССР. Раён гэты, паводле першапачатковага адміністрацыйнага падзелу, павінен быў адысьці да РСФСР. Сядура зазначае, што менавіта гастролі тэатра Галубка абудзілі нацыянальныя пачуцці насельніцтва, якое пажадала далучыцца да Беларусі. Ня менш цікавыя старонкі пра пастаноўку маладой трупай БДТ-2 спектакляў на беларускай мове на маскоўскай сцэне.

Падрабязна разгледжаны ў кнізе перыяд 30-х гг., калі арыгінальны рэпэртуар паслядоўна замяняўся пераважна перакладным -- як з расейскай і ўкраінскай, так і з замежных моваў. Тры балонкі кнігі (129-130) запоўнены імёнамі дзеячаў беларускага тэатру, абвінавачаных у «буржуазным нацыяналізме».

У кнізе знайшла адлюстраванне і дзейнасць беларускага тэатру часоў акупацыі, а таксама першых гадоў эміграцыі (у Германіі і ЗША).

Прафэсар Калюмбійскага ўніверсітэту, кіраўнік аддзелу славянскіх моваў доктар Э. Сіманс у прадмове да кнігі ўладзімера Сядуры пісаў: «Коротка кажучы, мы ў гэтай кнізе маем першую ў ангельскай мове працу аб беларускім тэатры і драме на падставе шырокага даследавання й напісаную аўтарам першарадных ведаў і вольным ад савецкае цензуры. Кніга гэтая -- даўно чаканы падарунак усім, хто зацікаўлены ў тэатры й драме і хто вывучае культуру СССР».⁶⁹

Кніга мела станоўчыя водгукі ня толькі ў беларускім друку, але і ў замежнай рускамоўнай і англамоўнай перыёдыцы: «Русская Мысль» (Парыж), «The American and East European Review» (Нью-Ёрк), «New York Times Book Review», «The Russian Review» і іншыя. Прафэсар Нікалас Вакар, даўні даследчык беларускае культуры, у лісьце да аўтара зазначыў: «Паводле багацця фактычнага матэрыялу я ня ведаю іншай такой працы пра беларускую культуру з часоў Насовіча, Шэйна, Раманава, Карскага; ад пазнейшых даследчыкаў яе выгодна вылучае стрыманы тон і характар дакумэнтацыі».⁷⁰ Нават газэта «Новое Русское Слово», якая звычайна ня вельмі прыхільна

⁶⁹ Цытуецца паводле артыкулу: К. Старажоўскі. Уладзімер Сядура-Глыбіны. «Беларускі Сьвет», !16 (45), 1984, б. 9.

⁷⁰ Тамсама, б.10.

ставілася да праяў нацыянальнай сьведамасці народаў СССР, зьмясьціла артыкул праф. П. Яршова «Трагический путь белорусского театра», дзе адзначалася: «Уладзімер Сядура пазбаўлены шавінізму, але ён шчыра зацікаўлены ў законным праве на самабытную творчасць беларускага народу, літаратурная мова якога была настолькі дасканалая ўжо ў XV-XVI стагодзьдзях, што на ёй быў надрукаваны юрыдычны дакумэнт -- "Літоўскі Статут" 1529 году». ⁷¹

Наступныя кнігі Сядуры ў ангельскай мове былі прысьвечаны творчасці Фёдара Дастаеўскага, стаўленьню да ягоных твораў у савецкім літаратуразнаўстве, пастаюўкам на тэатральных сцэнах у СССР і за мяжой. Гэтыя працы таксама мелі добрыя водгукі навуковай грамадскасці, але амаль ня былі заўважаныя беларускай эміграцыйнай прэсай. Мабыць, і асабістая крыўда праглядала ў словах пісьменьніка, калі ў артыкуле пра творчасць Яна Пятроўскага ён пісаў:

«За ўсе гады выдавецкае дзейнасці Яна Пятроўскага наш друк як вады ў рот набраў, маўчыць. Аніводнае рэцэнзіі на працы Пятроўскага ў друку не зьявілася. Відаць, не дарасьлі яшчэ, каб ацаніць належным чынам і заахвоіць да далейшае дзейнасці. Гэта каб у іншай эміграцыі, дык выдатны культурны чын Яна Пятроўскага атрымаў-бы ўсеагульнае вызнаньне і ўдзячнасьць усіх суайчыннікаў». ⁷²

Уласыцівая кожнаму грамадству складанасьць чалавечых адносін -- сымпатыя і антыпатыя, памяркоўнасьць і нецярпімасць, -- бязумоўна, у пэўнай ступені ўплывала на ацэнку кніг Сядуры ў эміграцыйным асяродзьдзі. Але вызначальнымі былі розныя пагляды беларускай эміграцыі на культурную дзейнасьць у выгнаньні.

Адзін з гэтых паглядаў сфармуляваў Уладзімер Сядура ў лісьце да Юркі Віцьбіча: «Я ўважаю, што мы, апынуўшыся ў вольным сьвеце, павінны зрабіць тут як мага больш, каб сьвет нарэшце ведаў аб нашых культурных здабытках і магчымасьцях. Дробнай мітусьнёй каля бруклінскіх хутароў нічога не асягнецца, і

⁷¹ «Новое Русское Слово», 23.10.1955.

⁷² У. Глыбіны. Сусьветная клясыка на-беларуску. «Беларуская Думка», ! 25-26, 1981-1982, б. 36.

значэнне яе наводкі часцей роўнае нулю».⁷³ *(Зь ліста ад 29 жніўня 1954 году)*

Прынцыпова іншага пагляду прытрымліваўся, напрыклад, той самы Юрка Віцьбіч. Расейскамоўныя эміграцыйныя выданні, зь якімі ён супрацоўнічаў на працягу многіх гадоў, Віцьбіч разглядаў толькі як варожую тэрыторыю, на якой можна і трэба змагацца за нацыянальныя інтарэсы.

«Тым больш, што ў мяне пры гэтым ёсьць, мне думаецца, самае галоўнае, істотнае -- я ні на каліва не губляю нашае нацыянальнае прынцыповасьці, а заўжды застаюся на варце нашых нацыянальных вартасцяў. Калі ўлічыць вялікі тыраж "Новаго Русского Слова", дык роля артыкулаў і зацемкаў у іх набывае вылучны прапагандовы характар». *(Зь ліста Юркі Віцьбіча да Антона Адамовіча ад 5 ліпеня 1952 году)*

Менавіта таму Віцьбіч адмовіўся прыняць прапанову стаць выкладчыкам расейскай мовы у вайскавай акадэміі і абраў для сябе працу на фабрыцы.

Уладзімер Сядура стаўся папулярызатарам беларускага тэатру на эміграцыі, знаным у навуковым сьвеце дасьледчыкам творчасьці Ф. Дастаеўскага (ён, між іншым, спрабаваў давесці гістарычнымі фактамі, псыхалогічным аналізам творчасьці Дастаеўскага ягонаю беларускую прыроду). Нажаль, Сядура ня меў часу, каб скончыць і выдрукаваць свой галоўны мастацкі твор -- аўтабіяграфічны раман «Вялікія дарогі», пачатак якога друкаваўся ў часопісе «Веда»; каб дачакацца выдаўца кнігі «Тэстамэнт»; каб скончыць дасьледаваньне пра беларускую оперу й балет, пра разьвіцьцё беларускага мастацтва. Засталася ў рукапісе і кніга «Мая карэспандэнцыя з маімі чытачамі», у аснове якой ляжаць лісты-водгукі на публікацыю зборніка апавесьцяў і апавяданьняў «На берагох над сонцам».

Кожны рабіў свой выбар, кожны меў сваю рацыю. Уладзімер Сядура набыў вядомасьць у славістычных колах, ліставаўся з такімі знакамі дзеячамі расейскай эміграцыі, як Л. Ржэўскі, Г. Сьвірскі, А. Гідоні, Р. Гуль, М. Слонім, З. Шахаўская, але яму вельмі не хапала адпаведнага прызнаньня ў колах беларускае эміграцыі...

⁷³ Ліставаньне Уладзімера Сядуры-Глыбіннага захоўваецца ў Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага (Нью-Ёрк).

15 студзеня 1981 году была пастаўлена кропка ў апошняй кнізе Уладзімера Сядуры «Пад лебядзіным знакам». Яна ўбачыла свят праз два гады, у 1983, у выдавецтве Беларуска-Амерыканскага навукова-літаратурнага клубу. Аповесць прысьвечана Максіму Багдановічу, яго гаспадарству ў Вільні, Ракуцёўшчыне, сустрачам з братамі Луцкевічамі, Вацлавам Ластоўскім. Праз усё жыццё Уладзімера Сядуры прайшло імкненне зразумець і адлюстраваць нашаніўскія часы. Дзесячы беларускай культуры таго перыяду прыцягвалі яго і на Бацькаўшчыне і на эміграцыі. Постаці Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, Вацлава Ластоўскага не адзін раз узнікаюць у кнігах, артыкулах, прыватных лістох. Нездарма-ж калісьці, марачы аб выданьнях арыгінальных кніг беларускіх пісьменьнікаў-эмігрантаў, ён прыгадвае «Нашую Ніву».

Калі Сядура задумаў аповесць пра Максіма Багдановіча, яму здавалася, што ён ня мала ведае пра «нашаніўцаў». Але для напісання кнігі не хапала канкрэтных дэталей. Сядура на доўгі час асталеўшаецца ў Нью-Ёркскай Публічнай Бібліятэцы, вывучае літаратуру тых часоў і пра тыя часы. Але-ж і кнігі, і часопісы не даюць дастатковых звестак пра многія цікавыя падрабязнасці, і Сядура звяртаецца да людзей, што самі ці праз сваякоў маглі яму дапамагчы. Гэтае ліставанне вельмі багатае. Нажаль, строга абмежаваныя ў кнізе падзеі не дазволілі аўтару ўключыць у кнігу ўсё, што сталася яму ведама, многія-ж факты па-мастацку пераасэнсаваліся. Зразумела, само гэтае ліставанне мае вялікую дакументальную вартасць, але адначасна яно дае ўяўленне і аб мэтадзе работы Сядуры як навукоўца і пісьменьніка. Вось некаторыя з гэтых лістоў.

9 студзеня 1981 году

Вельмі Паважаны Прафэсару.

Імя па бацьку Аляксандра Ёласава ня знаю, ды ў аповесці з часоў «Нашай Нівы» яно бадай і непатрэбнае -- шануючыя сваю беларускую мову нашаніўцы ніколі да сябе не звярталіся на лад расейскае мовы па бацьку. Ведаю гэта добра, бо спатыкаўся па Першай сусветнай вайне з тымі нашаніўцамі, якія тады яшчэ жылі ў Вільні. Па бацьку да сябе не звярталася і ўся сялянская Беларусь. Калі цяпер у некаторых падсавецкіх аўтараў па бацьку гавораць і сяляне беларускае вёскі (і нават у XIX ст.), дык гэта знак іхняе няведы беларускае мовы й беларускіх традыцыяў, або

-- калі ход пра сучасную вёску, -- магчыма, і адзнака ўжо русыфікацыі гэтае вёскі. <...>

Ваш Вітаўт Тумаш.

23 студзеня 1981 году

Вельміпаважаны Спдар Глыбінны!

<...> Вы пытаецеся, як называлася жонка Вацлава Ластоўскага? Я ня памятаю. Я яе клікала цётка Ластоўская. У 30-м годзе яна мела гады сорак два, была нявысокая, шчуплая, вельмі прыемная кабета. У Ластоўскага яна другая жонка. Першая жонка В. Л. намерла, калі ягоная дачка Ганна была малым дзіцем. Другая жонка выгадала Ганну.

Ластоўскія жылі ў кватэры пры музэі. Пасля арышту бацькі Ганна пакінула цётку Ластоўскую саму. Памятаю цётку Ластоўскую ў хаце Язэпа й Ванды Лёсікаў недзе ў сярэдзіне ліпеня 1930-га году. Яна цяжка перажывала арышт мужа, адчувала сябе перапалоханай і разгубленай. Скардзілася на Ганну, бо таму, што яна засталася сама, яе пачалі высыляць з кватэры.

Пазней я чула, што Ганка зацяжарыла і набралася зь нейкім партыйцам. Свайму першаму мужу, які ў Літве за камуністычную дзейнасць быў засуджаны на 15 год турмы, напісала, што ня можа чакаць яго так доўга.

Да Вацлава Ластоўскага ваража ставіўся археалёг Аляксандр Ляўданскі. Ластоўскі адказваў Ляўданскаму тым-жа самым, бо лічыў яго сымпатыкам Масквы. Напрыклад, у класыфікацыі курганоў на Беларусі кожны зь іх рабіў іншы выснаў. Нажаль, навуковыя спрэчкі пераносіліся ў прыватнае жыццё. Ластоўскі шмат пацярпеў ад Ляўданскага. <...>

З нашанаю

Іна Рытар.

30 чэрвеня 1981 году

Вельмі паважаны й дарагі Спдар Сядура!

Толькі што атрымала Ваш ліст і адразу-ж адказваю. Так, гэта праўда, што М. Багдановіч насіў мяне на руках і расказваў мне казкі, але мне тады было два гады (я нарадзілася ў 1909 г.) і ведаю я аб гэтым із слоў маёй маці, якая намерла ў 1974 годзе.

Мая мама, успамінаючы тые часы, казалла, што Антон, пазнаёміўшыся з М. Б. у рэдакцыі «Нашай Нівы», запрасіў яго ў Ракуцёўшчыну на лета, бо той ужо тады быў хворы на сухоты.

Яму лекары казалі, што калі ён перажыве 25 год жыцця, то будзе жыць. (Ён гэтага веку не перажыў). М. Б. жыў у Ракуцёўшчыне ў маленькім доміку ў садзе, там яму было выгадней, як у вялікім доме і спакойней. За стол сядалі ўсе разам, вяліся гутаркі, жартавалі, пасыля хадзілі на спацыр, бо ваколіцы там вельмі маляўнічыя. У той час моладзь захаплялася паэтам Надсанам, у тым ліку й мая маці, але М. Б. казаў, што яму паэзія Надсана не падабаецца, зашмат эротыкі (мне здаецца, што яе ханіла і ў Багдановіча). Лёс гэтых паэтаў быў аднолькавы: Надсан памёр у 24 гады жыцця на сухоты ў Яшце.

Вы пытаецеся, хто быў гаспадар маёйтку? Я ведаю, што гэта -- фальварак (маёйткум у пэўным сэнсе слова ён ня быў). Належаў да сям'і маёй бабкі, з дому Лычкоўскіх, там жылі ейныя сёстры і, відаць, браты, але да каго менавіта належаў фальварак, я ня ведаю, фактычна ня ведаю іхніх імёнаў.

Але сёння-ж напішу ліст у Вільню да сыноў Антона Луцкевіча, якія й цяпер наведваюць Ракуцёўшчыну. Я запытаюся ў іх пра ўсё тое, што Вас цікавіць. Яны павінны гэта ведаць, тым больш, што малодшы сын Антона, Лявон, жанаты з дачкой Зоські Верас (Людвіка Сцяпанаўна Шантыр), якая асабіста ведала Максіма і працавала зь ім у Менску ў выдавецтве часапісу (здаецца, «Заранка»).

Бывайце здаровы.

Шчыра адданая Яніна Каханоўская.

Даражэнькі Спадар Сядура!

У сваім лісьце Вы пытаецеся, як сталася, што бацька Антона, Іван, пішацца па-расейску «по отчеству», калі ён быў каталік. Вось-жа ў тых далёкія часы, калі Беларусь называлася «Северо-Западный Край» і разам з Польшчай была пад уладай расейскага імператара, усе дакумэнты пісаліся ў расейскай мове. Гэтак і касьцёл быў абавязаны пісаць мэтрыкі аб нараджэньні па-расейску. Па-польску было-б: Jakub, syn Jana; Jan, syn Jakuba, але ў расейскай мове забавязвала «отчество»: мая маці -- Емилия Ивановна, Антон Иванович і г. д. Гэтак пісаліся ўсе дзяржаўныя дакумэнты тых часоў, касьцёл быў падпарадкаваны дзяржаве, у Польшчы ксяндзы служылі па-латыні, але дакумэнты пісаліся па-расейску.

Я, якая нарадзілася ў 1909 годзе й была хрышчоная ў Менску, у касцёле, мела падобную мэтрыку, цалкам у расейскай мове і з «Двухглавым Орлом».

З глыбокай пашанай Яніна Каханоўская.

Прыехаць на Беларусь запрасілі Максіма Багдановіча браты Іван і Антон Луцкевічы -- людзі, адданыя беларускай справе. З чэрвеня па жнівень 1911 году ён жыў у фальварку Ракуцёўшчына, які належаў Вінцэнту Лычкоўскаму -- дзядзьку братоў Луцкевічаў. Сустрэча з віднымі дзеячамі-нашаніўцамі, размовы зь імі пра мінулае і пра будучыню Беларусі, прыгажосць краявідаў, тамтэйшая моладзь, архітэктура Вільні -- усё гэта зрабіла незабыўнае ўражанне на паэта, аказала глыбокі ўплыў на ягоную творчасць. «Ён пачаў пералічваць, што тут была напісана. Колькі лірычных вершаў, цэлы цыкль твораў на тэмы старой Беларусі, цыкль вершаў "Места", а найбольш значныя -- гэта "Мадонны" з вершамі-паэмамі "У вёсцы" ды "Вэраніка"». ⁷⁴

Кампазыцыя кнігі Сядуры пра Максіма Багдановіча цікавая: з трох раздзелаў першы і трэці -- «Там, дзе плывуць берагі Вяльлі» і «Пад Лебядзіным Знакам» -- апавядаюць пра віленскія сустрэчы Багдановіча. Тут Сядура ўдала стварае атмасферу напружанай творчай працы -- нашаніўцаў». Размовы, бяседы Вацлава Ластоўскага, братоў Луцкевічаў, Браніслава Эпімаха-Шыпілы з Максімам Багдановічам пра выдавецкія справы і лёс газеты, пра «залаты век» і Пагоно, пра Скарыну і Мамонічаў, пра калекцыі музэю і сліцкія паясы -- усё нясе чытачу веды як пра даўніну, так і зусім блізкае мінулае Беларусі.

Другая частка -- «За пльнью Ушы, за хвалістымі ўзгоркамі» -- малюе Ракуцёўшчыну, яе насельнікаў і напісана мякка, лірычна, як-бы кампэнсуючы напружанасць іншых частак. Увесь твор зрэблены так, што кожнай старонкай выклікае ў чытача асацыяцыі зь вершамі Максіма Багдановіча.

Завяршае кнігу гісторыя выдання першага зборніку Багдановіча, які сам аўтар назваў «Кніжка выбраных вершаў», а Ластоўскі даў яму назву «Вянок». Грошы на выданне атрымалі часткова за кошт продажу старажытнага гербу Равічаў, а другую

⁷⁴ Уладзімер Глыбішны. Пад Лебядзіным Знакам. Аповесць пра Максіма Багдановіча. Выдавец: Беларуская-Амерыканскі Навукова-Літаратурны Клюб, 1983, б. 72.

частку дала княгіня Магдалена Радзівіл. «Каб паказаць спраўнасьць перад княгіняй, фундатары "Нашай Нівы" пастанавілі на загалоўнай балонцы кнігі вершаў пад загалоўкам даць яшчэ знак лебедзя, які азначаў герб Завішаў. А сама Магдалена Радзівіліха паходзіла з дому Завішаў». ⁷⁵ Так пад знакам лебедзя выйшаў зборнік Багдановіча. Знак лебедзя даў назву і кнізе Ўладзімера Сядуры-Глыбіннага. Можна толькі са смуткам прыгадаць, што гэтая кніга сталася ягонай лебядзінай песняю.

1983 год. Здавалася, яшчэ заставаўся час, надзеі, якім ня суджана было спраўдзіцца, рукапісы, што будуць даводзіць да ладу іншыя. Цяжкая хвароба на даўгія гады паклала ў ложак.

Уладзімер Сядура-Глыбінны адышоў 13 сакавіка 1995 году.

⁷⁵ Уладзімер Глыбінны. Пад Лебядзіным Знакам, б. 94.